

ЗМІСТ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СТРУКТУРІ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

У статті розглядається орієнтація освітньої практики на вирішення широкого спектру професійних дослідницьких задач, які покликаний розв'язувати сучасний педагог. Вирішення дослідницьких задач сьогодні викликає певні труднощі у педагогів, що свідчить про недостатній рівень готовності до дослідницької діяльності. Це входить у протиріччя з високим рівнем сучасних до професійної майстерності педагога, потребою учнів, їх батьків, управлінських структур у фахівці, спроможному на високому науково-методичному рівні здійснювати професійну дослідницьку діяльність. Дослідницьку діяльність педагога можна визначити як його активну взаємодія з процесами і явищами педагогічної та соціальної реальності.

Ключові слова: дослідницька діяльність, дослідницькі задачі, професійне вдосконалення.

Актуальність проблеми дослідження. З метою постійного професійного вдосконалення та саморозвитку сучасному педагогу потрібно знаходитися в пошуку, використовувати у власній діяльності нововведення, експериментувати, створювати оригінальні навчальні та виховні моменти, накопичувати індивідуальний досвід дослідницької діяльності. Вчитель повинен не просто створювати навчальний чи виховний захід, а розвивати й розвиватися. Гуманізація та гуманітаризація освіти, спрямовані на розвиток і прояв здібностей людини, обумовлюють спрямованість діяльності педагога на адаптацію освітнього процесу до запитів і потреб особистості учня, можливостями її саморозкриття. Якісні зміни, що відбуваються в змісті освіти, знайшли своє відображення в різноманітті наукового, навчального та методичного супроводу дисциплін.

Професіоналізації сучасного педагога також сприяє участь у розробці чи уточненні змісту освіти, створенні програми розвитку освітнього закладу, впровадження інноваційних технологій навчання та виховання, перебування в режимі постійного інноваційного, наукового пошуку в цілому. Об'єктивними причинами цього є: новий погляд на соціальне замовлення освітніми закладами, обумовлений іншими вимогами до характеру діяльності педагога та його професійних якостей.

Реорганізація освіти, яка орієнтує діяльність педагога на облік регіональних особливостей, обумовлює оволодіння ним новим змістом освіти, технологій його впровадження в практику роботи освітнього закладу, що можна охарактеризувати як дослідницьку діяльність. Зміна характеру відношення вчителів, вихователів, викладачів до самого факту засвоєння та використання педагогічних нововведень забезпечує залучення їх до цілеспрямованого педагогічного дослідження.

Мета статті – проаналізувати зміст дослідницької діяльності у структурі професійної підготовки педагога.

Виклад матеріалу. Аналіз офіційних вимог до сучасного педагога показав, що він повинен бути готовий до вивчення, аналізу та прогнозування розвитку особистості та життєдіяльності учнів, до здійснення комплексних перетворень системи освіти, до визначення протиріч її розвитку. Вчитель повинен бути здатним до дослідницької діяльності, до професійно-педагогічної рефлексії, до розгляду складних об'єктів педагогічної дійсності як цілісних явищ, до узгодження мети викладання свого предмету з задачами розвитку особистості учня, тенденціями функціонування навчального закладу на основі врахування інтегративних змін в інструменті педагогічної діяльності, категоріальному апараті. Освітня ситуація сьогодення висуває перед педагогом й інші не менш важливі вимоги: він повинен діяти не тільки на рівні мети реалізації, коли можна бути гарним виконавцем і вирішувати вже кимось сформульовані та поставлені задачі, реалізовувати чийсь ідеї, але й на рівні постановки мети, коли готовність педагога виявляти і формулювати мету розвитку учнів, особистісного саморозвитку, адекватно відображені потреби педагогічної реальності, стає необхідною якістю його професійної діяльності.

Традиційна функція педагога, яку сприймають як трансляцію строго регламентованого об'єму знань, перестала задовольняти потреби суспільства та системи освіти як в соціокультурному, так і в організаційно педагогічному, науково-змістовому планах.

Різноманітні аспекти дослідницької діяльності педагога були предметом спеціального дослідження достатньо великого числа психологів і педагогів. Це перш за все, роботи Н.В. Кузьміної й її школи, матеріали дослідження В.О. Слатьоніна та його учнів, роботи О.О. Абдулліної, А.К. Маркової, А.О. Реана та інших. Різноманітними аспектами педагогічної діяльності, включаючи й її дослідницький

компонент, присвячені роботи Ю.К. Бабанського, В.П. Беспалько, В.І. Загвязинського, М.Д. Нікандрова та інших. Основу педагогічної діяльності вчителя, як засвідчує аналіз її структури, складає процес рефлексивного управління діяльністю учнів. Рефлексивна природа діяльності педагога визначається тим, що дана професія належить до групи професій для яких характерне міжособистісна взаємодія. Як відомо, діяльність педагога за своїм характером є своєрідною метадіяльністю (діяльність з управління іншою діяльністю), де найважливішою задачею є керівництво учнями як суб'єктом його власної діяльності, формування в учителя внутрішніх "основ" (знання, переконання, дії), що дозволяють йому самостійно вирішувати задачі, які виникають в житті. У зв'язку з цим актуальним є питання про дії, що реалізує педагог у ході професійної діяльності. Сучасному педагогу, який прагне працювати творчо, професійно, доводиться багато чого переосмислювати, шукати щось і відкривати самостійно. Від його професіоналізму, вміння мислити на перспективу та діяти адекватно поставленим задачам залежить ефективність педагогічної діяльності. Педагог, який знаходиться в постійному пошуку набагато швидше досягає вищих рівнів педагогічної майстерності та професіоналізму.

На думку Ю.К. Бабанського, В.І. Загвязинського, Н.В. Кузьміної [1; 2; 4] рівні педагогічної діяльності можна "побудувати", починаючи з репродуктивного, доводячи до творчого та новаторського.

У дослідженнях Н.В. Кузьміної, А.К. Маркової та інших показано, що на вищих рівнях професіоналізму вчитель освоює позицію дослідника. Досягнення вершин професійно-педагогічної діяльності відбувається за допомогою трьох груп продуктивних психолого-педагогічних технологій: технологій дослідження, технологій конструювання, технології взаємодії. Кожна з них окремо і всі вони разом реалізуються в професійній діяльності педагога-практика.

Розгляд особливостей педагогічної праці дозволяє ясніше уявити специфічні сторони дослідницької діяльності педагога. Перш за все, специфічна мета, яка завжди соціальна, задана в кінцевому результаті та не стандартна по задачам в конкретних педагогічних діях. Ця обставина потребує від педагога творчих рішень, умінь проектувати мету, зіставляти їх з реальною конкретною обстановкою. На думку І.П. Раченко [5, с. 124], перспективні лінії в здійсненні мети дослідницької діяльності педагога можна побудувати наступним чином:

- найближча мета – виявити та встановити наявні недоліки в навчанні та вихованні учнів, планомірне і систематичне вдосконалення процесу праці шляхом впровадження в нього елементів нового, прогресивного виходячи з того, що немає роботи, яку неможливо було б покращити;
- середня мета – творча розробка конкретної актуальної проблеми навчання чи виховання учнів;
- дальня мета – формування ефективної системи педагогічної творчості як надійної основи планомірного та систематичного росту педагогічної майстерності.

Мета практичної педагогічної діяльності – навчання, виховання та розвиток дітей. Результат цієї діяльності – знання, вміння та навички, які набули учні, забезпечує просування в розвитку, рівні вихованості. Специфіка мети педагогічної діяльності полягає також в тому, що вона одночасно повинна бути і метою педагога, і метою учня, оскільки діяльність учителя є своєрідна метадіяльність, яка підстроюється під діяльність учнів. Мета педагога завжди об'єктивується в їх майбутньому, тому педагог живе сьогодні, але працює на майбутнє.

Основна мета дослідницької діяльності педагога інша: за зовнішніми проявами суб'єктивних дій педагога та вихованців необхідно виявити об'єктивну основу, закономірний зв'язок елементів. Результат цієї діяльності – розкрита сутність, наукова класифікація, закономірні зв'язки педагогічних явищ, нові достовірні знання про процеси навчання і виховання, розкрита їх сутність (внутрішня структура, функціонування, виникнення та розвиток). Сказане розкриває ще одну особливість педагогічної діяльності: творча педагогічна діяльність корелює з процесом наукового дослідження. Аналіз існуючих уявлень про стадії наукової творчості й етапів педагогічної творчості показав їх схожість. Перша стадія – стадія наукової творчості, представлена в літературі як усвідомлення проблеми, що включає її виникнення, розуміння наявних фактів, постановку питання, інформаційне обслуговування, відповідає етапу педагогічної діяльності, названому розробкою педагогічного задуму. Він включає в себе аналогічні операції, а саме: виникнення задуму, тобто певної проблемної ситуації, усвідомлення мети задуму; накопичення спостережень. Друга стадія – вирішення проблеми (формування гіпотези, розвиток і розгляд принципів вирішення, спостереження й експеримент, моделювання та конструювання) відповідає втіленню та реалізації педагогічного задуму шляхом дослідження можливих варіантів; здійсненню педагогічної діяльності, спрямованої на вирішення проблемної ситуації. Третя стадія наукової творчості – перевірка рішення (практична апробація) ідентична етапу оцінки результату творчого педагогічного процесу та самооцінки діяльності педагога.

Сучасна освітня практика актуалізує необхідність залучення всіх педагогів до інноваційної діяльності, яка, як зазначають Є.П. Морозов, В.О. Сластьонін, в якості провідного компонента включає в себе, перш за все, наукову підготовку, що має безпосередній вплив на професійні успіхи. Тільки поєднання у фахівці одночасно функцій педагога та вченого дозволяє йому знаходити больові точки, пропонувати ідеї, розробляти методики їх трансформації на основі довгострокового прогнозу наслідків їх застосування.

Творча діяльність педагога переходить у дослідницьку, коли він, вирішує узагальнити власний досвід, використати досвід колег або нові технології, свідомо застосовувати такі методи дослідження, які надають можливість отримати об'єктивні дані про результати проведеної ним творчої роботи. В

метафоричному вислові Р. Гріннелла, це звучить, так, що "педагог-професіонал поєднує в одній особі практика та дослідника. При відсутності такого поєднання ми маємо справу з напівпрофесіоналом. Професіонал посилює власні знання й інтуїцію за рахунок використання дослідницьких підходів, концепцій, методів і вмінь, що використовує на користь власної практики. Його дії ефективні лише тоді, коли він відкритий новим ідеям" [6, с. 14]. Н.В. Кузьміна зазначає, що дослідницька діяльність педагога – свідомий і цілеспрямований пошук вдосконалення педагогічного процесу на основі використання наукового апарату, що дозволяє зробити пошук більш вдалим. Змістом його є вимір різноманітних аспектів педагогічного процесу [3, с. 118-119].

Сьогодні для росту професійної майстерності педагога важливого значення набуває його вміння вивчати досвід інших вчителів. Це означає, що він повинен опанувати вмінням вести спостереження за діяльністю колег, учнів, виділяти головне, узагальнювати, аналізувати. Таким чином, і на цьому етапі ми зіштовхуємося з процедурами педагогічного дослідження.

Наступний крок у розвитку дослідницького початку в діяльності педагога полягає в переході до експериментальної роботи, в яку свідомо вноситься дослідницька установка та дослідницький елемент.

Дослідницька діяльність педагога є діалектичне поєднання об'єктивної та суб'єктивної сторони. Перша відображає дослідницьку діяльність, що утворює специфічний соціокультурний простір, в якому транслуються, підтримуються та зберігаються цінності, норми, зразки дослідницької діяльності педагогічного співтовариства. Для педагога як його суб'єкта вони виступають як об'єкт освоєння. У міру освоєння способів дослідницької діяльності, розуміння та прийняття її цінностей, їх адекватного використання в процесі наукового пізнання та перетворення дійсності педагог як її суб'єкт стає носієм, активним учасником даної діяльності. Існуючи об'єктивно та маючи відносну автономність, дослідницька діяльність педагогічного співтовариства функціонує через суб'єктивний світ ("суб'єктивність") окремого педагога та його особистісні сенси.

Творчий пошук педагога подібний праці вченого-дослідника, але він не тільки ближчий до практики, а й органічно з нею поєднаний. Так, під керівництвом вчених або педагогів-новаторів здійснюється педагогічне експериментування, в процесі якого апробуються методики, що дозволяють отримувати об'єктивні та відносно точні результати, що засвідчують ефективність нових педагогічних систем і засобів. Дослідницька діяльність педагога – ефективний спосіб не тільки опанувати майстерність, але й залучення до пошуку нового, хоча й не кожному педагогу-досліднику, вдається здійснити істинне новаторське відкриття.

Зміст дослідницької діяльності педагога, на наш погляд, може бути класифіковано за наступними аспектами:

- аналітико-прогностичний аспект передбачає аналіз і прогнозування розвитку особистості та життєдіяльності учнів, вдосконалення педагогічного процесу на основі знання історії педагогіки та педагогічної думки, психології, соціально-філософських проблем сучасної освіти, закономірностей педагогічного процесу та розвитку, навчання, виховання, принципів і методів наукового дослідження;

- проєктивний аспект передбачає: визначення дослідження, його мету та задачі, зміст, технології навчання в залежності від особливостей учнів, типу освітнього закладу; здійснення проєктувальної діяльності; проведення педагогічного експерименту з використанням методів наукового дослідження; побудова плану вирішення дослідницьких задач;

- рефлексивний аспект змісту включає готовність педагога до критичного осмислення власної діяльності та своєї особистості як суб'єкту перетворення педагогічної діяльності, здібність до рефлексії процесу та результатів власної професійно-педагогічної, дослідницької й інноваційної діяльності на основі закономірностей проходження психічних процесів, методів наукового дослідження.

Особливим моментом, який посилює актуальність дослідницької діяльності педагога, є наявність дослідницького компоненту в самій педагогічній діяльності. Нестандартна ситуація для педагога завжди виступає як проблемна. Активність пізнавальної дії вчителя в ній орієнтується на вироблення пізнавальних засобів, що забезпечують вирішення даної проблемної ситуації, тобто її подолання. На думку Г. Бернгарда, коли вчитель вступає в професійні відносини з учнем, він приступає до емпіричного дослідження. В процесі такої діяльності педагог проводить аналіз динаміки його розвитку, навченості, соціального статусу і т.д. При цьому застосовує набір спеціальних методів дослідження, який включає спостереження, опитування, вивчення й аналіз документації. Лонгитюдний характер дослідження педагога втілюється через різноманіття моніторингу, який забезпечує довгострокове та неперервне спостереження за розвитком одного й того ж учня, та проводиться з незмінних методологічних позицій. Концепція взаємовідносин, яка робить суб'єкту позицію учня, його введення життя, навколишнього світу предметом дослідження для педагога, дозволяє виробити науково-обґрунтований підхід до його світосприйняття, забезпечуючи ефективне рішення освітніх проблем.

Дослідницький компонент переломлюється через рівні педагогічної діяльності. В освітній практиці особливе значення займає мікрорівень – рівень технології, що є реакцією на те, що кожна педагогічна технологія є симбіозом універсального й унікального. В ній завжди наявні невизначеності та проблемності, і їх не можливо усунути за допомогою раніше відомих прийомів і дій. Якщо педагог не засвоїть способи дослідницької діяльності, то він прибігає до жорсткої регламентації власної праці. Це абсолютно не припустимо, так як бюрократизує педагогічну діяльність, "вирівнює" всіх учнів незалежно від динаміки їх розвитку, навчання та виховання. На нашу думку, відсутність дослідницького

компоненту в педагогічній діяльності перешкоджає здійсненню одного з актуальних сучасних підходів – особистісно-орієнтованого.

Дослідницька діяльність педагога, на наш погляд, виходить сьогодні на вивчення змісту освіти; методів навчання, організації навчального процесу; готовності педагогів і адміністрації до впровадження сучасних способів навчання й управління; відношень педагог – учень, педагог – педагог, педагог – батьки; розробки системи додаткової освіти. Але, в першу чергу, вона спрямована на вивчення особливостей учнів, їх навчальні досягнення та складнощі, результативності педагогічної дії. Педагог-професіонал здійснює дослідницьку діяльність в наступних випадках: аналізуючи ситуацію навчання чи виховання виділяючи в ній проблему, що підлягає вирішенню; плануючи роботу з учнями і визначаючи етапи виконання практичних дій; оцінюючи ступінь корисності й ефективності технологій, методів і прийомів, обраних для вирішення конкретної педагогічної проблеми чи дослідницької задачі; здійснюючи збір інформації про учнів, їх батьків, освітньому та соціальному просторі; при пошуку засобів активізації пізнавальної та самостійної діяльності учнів; розробляючи і впроваджуючи у власну професійну діяльність інновації, що підвищують її ефективність і якість; при інформуванні управлінських організацій про необхідності й оптимальності нових освітніх, виховних програм і технологій.

На основі вище наведеного, можна говорити про те, що педагог вирішує цілий спектр дослідницьких задач, які можна класифікувати за різними критеріями: за місцем виникнення та перебігу (ситуації в освітньому закладі, сім'ї); за сутністю педагогічного процесу (ситуації дидактичні, виховні та навчально-виховні, інноваційні, традиційні); за взаємодіючими в ситуаціях суб'єктами й об'єктами виховання ("педагог – учень", "батьки – діти" і т.д.); за виховними перспективами, закладеними в ситуації (стратегічні, тактичні, оперативні); за ступенем складності в залежності від засвоєного типу орієнтованої основи дій та іншим. Не викликає сумніву, що спектр напрямів дослідницької діяльності педагога та його дослідницьких задач потребує володінням різноманітних методів дослідження (способами – діями, способами – операціями). Відповідно, дослідницькі дії та операції, повинні входити до складу узагальнених професійних умінь педагога.

Виявлені елементи дослідження у щоденній роботі педагога знайшли своє відображення в сучасних вимогах з атестації педагогічних кадрів. Тим не менш, аналіз відповідних нормативних документів показав, що сфера дослідницької діяльності всіх категорій педагогічних працівників виявилася окресленою всього лише трьома типами прийомів і процедур, що являються основою складу дослідницької діяльності, а саме: педагогічна діагностика, педагогічне проектування, педагогічний експеримент. На наш погляд, цього недостатньо в сучасній освітній ситуації, оскільки, вона пред'являє більш серйозні вимоги до дослідницької діяльності педагога. Сьогодні вже не потребує доведення той факт, що педагогічна праця пов'язана з пошуком нових, оригінальних шляхів навчання та виховання, з професійним вдосконаленням за допомогою ознайомлення з новітніми досягненнями педагогічної науки і практики, з освоєнням нових способів вирішення професійних задач. Неодмінною умовою професійного зростання педагога є педагогічні новації, творчість, педагогічна діагностика й експеримент. Вчені обґрунтовують, що дослідження в діяльності педагога не виникає само по собі. Для його здійснення та розвитку необхідна сприятлива атмосфера, стимулююче середовище, відповідні зовнішні та внутрішні умови, серед яких найбільш вагомими є якісна професійна підготовка до дослідницької діяльності.

Дослідницьку діяльність педагога можна визначити як його активну взаємодія з процесами і явищами педагогічної та соціальної реальності. В ході її здійснення вчитель пізнає та відкриває щось нове в професійно-практичній або науковій сфері, задовольняючи власні професійні потреби і соціальний запит. Ця діяльність педагога, характеризує його готовність до вирішення професійних дослідницьких задач засобами наукового пізнання, поєднує в собі мотиваційний, когнітивний, орієнтований і операційний компоненти. Особистість педагога та дослідницька діяльність єдині, нероздільні. Змінюючи в процесі практичної дослідницької діяльності педагогічну дійсність, педагог змінює самого себе. Під впливом дослідницької діяльності здійснюється внутрішня розумова діяльність, в результаті якої формується уявлення про цінності наукової творчості, які втілюються в усвідомленій діяльності педагога. Разом з цим, існує ряд серйозних перешкод для вирішення дослідницьких задач, що виникають перед педагогами. Головна з них полягає в тому, що більшість педагогів з вищою педагогічною освітою, не залежно від їх спеціальності, досвіду роботи і віку, недостатньо готові до здійснення такої діяльності та не володіють способами вирішення багатьох дослідницьких задач.

Використані джерела

1. Бабанский Ю.К. Педагогическая наука и развитие творчества учителя: Избр. пед. труды / Ю.К. Бабанский. – М.: Педагогика, 1990. – 558 с.
2. Загвязинский В.И. Учитель как исследователь / В.И. Загвязинский. – М.: Знание, 1980. – 96 с.
3. Кузьмина Н.В. Акмеологическая теория повышения качества подготовки специалистов для сферы образования / Н.В. Кузьмина. – М.: Исследовательский центр повышения качества образования, 2001. – 144 с.

4. Кузьмина Н.В. Методы исследования педагогической деятельности / Н.В. Кузьмина. – Л. : ЛГУ, 1970. – 114 с.
5. Раченко И.П. Диагностика развития педагогического творчества учителя / И.П. Раченко. – Пятигорск, 1992. – 196 с.
6. Holtkamp R. Fischer Bluhm K.: Lage und Forderung des wis-senschaftlichen Nachwuchses. – Bonn: Ministerium für Bildung und Wis-senschaft, 1987. – 74 p.

Maksimenko A.

THE CONTENT OF RESEARCH ACTIVITY IN THE STRUCTURE OF CONTEMPORARY TEACHER'S PROFESSIONALIZATION

The article deals with the orientation of educational practices to solve a wide range of professional research tasks that the contemporary teacher has to perform. Solving research problems today is of some difficulty to the teachers, indicating the insufficient preparedness to research. This is in contradiction with the current high level of professional skills of the teacher, students, their parents, experts in management structures`needs in the specialist capable to carry out professional research on high scientific and methodological level. The research activity of the teacher can be defined as his active engagement in the phenomena and processes of pedagogical and social reality.

With the aim of continuous professional improvement and self-development the teacher should search, use in their activities innovation, experiment, create original educational and educational moments accumulate individual experience of research. The teachers should not just create a training or educational event, but to develop and evolve. Humanization and liberalization of education, aimed at the development and manifestation of human capabilities, determine the direction of the teacher`s activity to adapt education process to the demands and needs of the personality of a student, possibilities of his self-disclosure. Qualitative changes occurring in the content of education, reflected in a variety of scientific, educational and methodological support of the disciplines.

Professionalization of the contemporary teacher is promoted by his participation in development or clarifying the content of education, creating the program of educational institutions, introduction of innovative technologies of training and education, staying in the mode of continuous innovation, scientific research in general. Objective reasons for this are a new look at the social order by educational institutions due to other demands to the nature of the teacher and his professional qualities.

Reorganization of education, which directs the activities of the teacher to the account of regional peculiarities, makes mastering the new content of education, technology of implementation in practice of the educational institution, which can be described as research activity. The changing of nature of the relation of teachers, tutors, educators to the fact of assimilation and use of pedagogical innovations ensure their involvement in the deliberate pedagogical research.

Key words: *research activity, research tasks, professional development.*

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.